DESPRE EPUIZAREA REALULUI

Autor: Ilinca Bernea | 17 octombrie 2024

Miza artelor și a ceea ce grecii antici numeau „poesis” nu e nicidecum să transfigureze realitatea existențială, să o învăluie, ci să dezvăluie ceea ce viața cotidiană, convențiile, jocurile de societate și limbajele convenționale în general ascund. Arta dezgroapă o realitate primordială, nu caută să inventeze altele, pe lângă cea aparentă, nici mai presus sau mai prejos de ea. Orice expresie artistică autentică e o punte spre o formă de înțelegere și simțire și percepție mai vastă, e o deschidere, o eliberare, un salt în inefabil în fond, nicidecum o formă de escapism; ea deschide porțile spre un adevăr ocultat și inaccesibil limbajelor curente, nu încearcă să suprime sau să eludeze realitatea. Problema umanității contemporane e că a ridicat la rang de realitate o formă de coexistență printr-un mental colectiv afundat în strategii de simulare. Când „realitatea comună” a devenit exclusiv o artă a spectacolului și disimulării sau insinuării, nu mai putem vorbi de un adevăr intrinsec al acesteia, nu mai există niciun punct de contagiune a realului cu vreun adevăr primordial. „Realitatea” contemporanilor are exclusiv „valoare simbolică”. Simbolul nu mai semnifică ceva anume, concret, o experiență vie, ireductibilă și ireversibilă, un tip de predestinare.

Identitatea nu poate fi decât inefabilă, e o osmoză a tot ce trăim, facem, înțelegem, simțim, iubim, a valorilor, aspirațiilor, motivațiilor, trăirilor și amintirilor proprii, e sentimentul continuității ființei proprii, nu o sumă de calități și defecte sau apropriere a unei tipologii, o încarnare a unui personaj, nu e o personificare a unei funcții și atât. Nu există identitate de „erou”, de „înțelept”, de „cuceritor”, de „vindecător”, ea nu poate fi subsumată unei funcții sau unei singure trăsături. Or tocmai în aceasta constă nebunia contemporanilor: ei vor cu obstinație să intre într-un astfel de pat al lui Procust, să devină una cu rolul social, cu o menire, cu o virtute sau o sumă de virtuți. Aproape orice gest instanțiat la vedere, în agora, e intenționat a fi o semnalizare de virtute. Bătălia pentru afirmarea unor „identități generice”, pe care le putem numi lejer avataruri sau chiar etichete, e una pentru consolidarea unui statut de personaj în spectacolul colectiv. Intelectualul nu avea nevoie în alte secole să se definească drept intelectual, erudiția și gândirea nu erau ingrediente fondatoare de statut social sau identitate. Tocmai în asta constă decadența, deraierea: condiția de intelectual a devenit un rang, o semnalizare de „virtute”, un atribut aristocratic. Nu există în realitate „identitate de intelectual”, dar

pretenția se insinuează cu obstinație în majoritatea minților. În mod analog, artiștii expun acum într-o mai mare măsură propria lor „identitate de artiști” decât rodul creației; semnalizarea „talentului”, această virtute, are prioritate în fața comunicării operei. Opera în sine s-a diluat până la disoluție, prin multiplele focalizări, interpretări, relativizări și conceptualizări incompatibile.

Deconstrucție. Artistul nu mai e un „creator” subjugat, posedat de creație, aservit ei, ci creația e un pretext al statuării ființei umane în bronzul și marmura unei identități generice. E un act mortificator, orice identitate generică e o mască mortuară. Nu mai avem de-a face cu o ființă unică, inefabilă, aflată temporar, circumstanțial sau peren în rolul de artist, ci de un rol care a înghițit ființa. În realitatea primordială, manifestările sunt unice și irepetabile, nu au – nu pot avea – nume, nu au doar „valoare simbolică”. Limbajul naturii, al existenței e ireductibil la un sistem de codificări, or mania lumii contemporane e să reifice, codifice și numească totul, să imortalizeze tot ce mișcă.

> Pînă şi mărfurile expuse de vînzători pe tarabe nu valorează în sine ci ca semne ale altor lucruri: bentiţa brodată pentru frunte înseamnă eleganţă, lectica aurită putere, volumele lui Averroes înţelepciune, colanul de pietre preţioase pentru gleznă voluptate. Privirea parcurge străzile ca pe nişte pagini scrise: oraşul spune tot ceea ce trebuie să gîndeşti, te face să-i repeţi discursul, şi în timp ce crezi că vizitezi Tamara nu faci altceva decît să înregistrezi numele cu care se defineşte pe sine şi toate părţile sale.
>
> Cum este cu adevărat oraşul sub acest înveliş des de semne, ce conţine sau ascunde în el, iată ceea ce nu va şti niciodată omul plecînd din Tamara. Afară se întinde pămîntul gol pînă la orizont, se deschide cerul în care aleargă norii. În forma pe care întîmplarea sau vîntul o dau norilor, omul se străduie să recunoască figuri: o corabie cu pînze, o mînă, un elefant…

Acest fragment din uluitoarea carte a lui Italo Calvino, *Orașele Invizibile*, m-a dus cu gândul la *Simulacra* lui Baudrillard.

Contemporanii semnalizează în continuu ceva ce nu mai are acoperire într-o realitate primordială, semnalizează simulări, capacități histrionice de a insinua, de a emula forme fără fond, măiestria de a întruchipa. Identitățile generice sunt emanații ale puterii de a întruchipa, de a modela și modula impresii, aparențe.

Poate ar merita conceput un dicționar al transgresiunilor și devierilor. Transcendența, care e un principiu unificator, a deraiat în contemporaneitate în virtualizare, simbolul în simplă semnalizare fără fond, virtutea în mijloc de seducție și manipulare. S-ar putea spune, chiar, că ne confruntăm cu o radicală reducere la absurd și în derizoriu a tuturor valorilor reale. În primul rând că o valoare nu e un construct de idei, nu e o „ficțiune”, nu e o ipoteză, o posibilitate. E un coagulant de lume, e ceea ce ține un cosmos în

picioare, e un principiu ordonator, e ceea ce face viața semnificativă, coerentă, ceea ce îi dă o miză, e un motiv de a trăi (mă feresc să zic rațiune). Maimuțărirea valorilor nu le „mumifică” doar, nu le reduce la aparențe amăgitoare, le și răstoarnă, le inversează. Consumerismul, care se vrea un promotor al hedonismului, voi arăta în cele ce urmează, distruge tocmai plăcerea. Frumusețea artificială, trucată, pur formală, ne-umană, extraplată, distruge simțul estetic, îl aruncă în derizoriu: e o batjocură la adresa lui. O formă de iubire simulată, i-reală, nu e indiferență (care e în fond benignă) – e o batjocură la adresa iubirii. Simulările nu eludează valorile reale le distrug, ele nu sunt transfigurări, semnificări ale unei realități primordiale, ci modul cel mai sigur de a o aneantiza.

Hedonismul e o doctrină vitală, consumerimul una mortificatoare. Plăcerea hedonistă e extaz, e bucurie, e trăire, e satisfacție, uneori efort susținut urmat de detensionare, e realizare, materializare a dorințelor, iar minimizarea suferinței, în sens epicurean, n-are nimic de-a face cu „evitarea” ei pentru că această evitare presupune simultan și evitarea împlinirii. Consumerismul nu vizează nici măcar confortul, per se, ci risipa, el răpește plăcerea prin ghiftuire, confortul devine prizonierat, dependență, insuficiență vitală. Un ins hrănit cu pâlnia, în continuu, e torturat, nu mai poate simți vreo plăcere… Satisfacția nu poate fi atinsă dacă nu a fost modulată și anticipată prin dorință, or dorința e o formă de frustrare, de tensiune. Consumerismul nu cultivă dorințe, le sugrumă din fașă, le satisface mult prea ușor și în exces, epuizându-le forța cinetică.

Consumerismul încearcă să ne convingă că orice poate fi înlocuit, iar „formula magică” e devalorizarea. Cândva banii aveau valoare în aur. Acum nici ei nu mai au nicio valoare reală. Termenul cheie al vremurilor pe care le trăim e această devalorizare sistemică. Totul devine gratuit, e aneantizat. Omul e un produs de serie. Individualitatea – o cantitate numerică. Identitatea – un artefact transformabil, mutabil, o plastelină care poate lua orice formă sub influența unei gândiri radioactive.

Confuzia dintre mijloace și scopuri a aruncat totul în haos și gratuitate. Comunicarea, acest mijloc, a devenit scop în sine, realitate-ultimă. În consecință, nu mai există decât comunicare de la distanță, nimeni nu poate atinge o himeră, o simulare… *Metaverse*-ul nu e decât recunoașterea și asumarea fățișă a unui mod de conviețuire cimentat deja de decenii.

Vocația ludică a omului, voluptatea de a imagina, de a evada din limitele unui destin, de a se închipui altcumva, în altă situație, a devenit mandatorie: marginalii, inadaptații sunt acum cei care refuză să fabuleze, care nu se mulțumesc cu simularea și simulările, care vor cu încăpățânare să fie doar ei înșiși, care tânjesc după această inaccesibilă, tot mai îndepărtată realitate primă, autentică. Simulacrul nu e natură artificială, ci anti-natură, denaturare.

M-am surprins recent în situația jalnică de a numi „realist” un film despre pustiul

ambianței actuale în care se supraviețuiește, n-aș mai spune conviețuiește, un film în care se simte acut zădărnicia, absurdul. Noțiunea însăși de realitate e alterată de sistemele maladive de conviețuire. Nu poate fi „boala” realitatea unui organism, nu poate fi un câmp social minat de depresie, suspiciune, victimitate, de forțe de dispersie, frustrare, pesimism metastatic măsura realistă a condiției umane. Nu?

Această insuficiență a „realității” împărtășite vine tocmai din faptul că NU e o realitate. Aș vorbi despre o decadență a simulării, despre o degenerescență a fanteziei. În psihanaliză, conceptul însuși de fantezie, așa cum îl viza Freud – structuri imaginative care invocă scenarii de posibilă împlinire a dorințelor – a suferit o mutație, a devenit un „țesut malign”, o formă de închipuire care nu mai vizează materializarea dorinței într-o realitate externă, interumană, ci o ține în suspensie în eter, în simulare, în „circuit închis”, e o închipuire care funcționează ca o cazemată, ca structură de apărare în fața realității. Dorința nu se mai vrea împlinită într-un mediu extern sinelui, ci rumegată în climat intern, până la saturație și epuizare. E o imaginație autofagă. Și asta nu pentru că visătorul actual e descumpănit, „speriat”, „traumatizat”, în gardă, ci pentru că realizează care e „natura” actuală a substanței realului, cât e de volatilă, de inconsistentă: e un spațiu vacant. Orice investești în realitate se năruie a doua zi, e automat convertit în spectacol, alienat, aneantizat. Aici fac aluzie la lucrarea lui Guy Debord, *Societatea spectacolului*. Vede bine că NU mai există o realitate per se, că nu mai e posibilă materializarea dorinței, că are de ales între a fi stăpân în ficțiunea proprie, pe o planetă singuratică, sau prizonier în ficțiunea altuia.

Așa cum dezvăluie și Baudrillard, în *Simulacra*, „realitatea” actuală e o simulare a unei simulări a unei simulări. Dacă, inițial, în amurgul modernității, societatea de consum cu tehnologiile ei ne-a propus o lume alternativă, „mai ademenitoare”, ispititoare aș zice, fără să ne prevină că ne va lua, la propriu, pământul de sub picioare, în acest moment de colaps al postmodernității au fost tăiate toate punțile dintre realitatea primordială și cea surogat: semnalizările, mimările și întruchipările nu mai semnifică nimic dincolo de simpla lor existență.

O copie xerox a unei copii xerox a unei copii xerox a unui text însă mai poate fi lizibilă. Dar o simulare nu e o copie xerox, nu e nici o transfigurare a unei stări de fapt, a unei realități date, ci e o reprezentare a uneia alternative, însă într-un plan cu O DIMENSIUNE MAI PUȚIN. A doua generație de simulări are o dimensiune și mai puțin. Uite așa am ajuns la ce îmi tot vine să numesc „apocalipsa prin superficialitate”.

Problema cu „ispita” în lumea actuală e că nu mai e deloc ademenitoare. E straniu cât de epuizantă poate fi depravarea, cât de anevoioasă superficialitatea, cât de chinuitoare platitudinea, cât de insuportabilă „ușurătatea ființei” în condițiile în care cel din fața ta se concepe inclusiv pe sine ca marfă, bun de consum, ca unealtă, ca simplă nevoie implacabilă, ca actor iscusit care se mulțumește cu aplauzele, pentru care aplauzele au

devenit unica miză a prestației. Nu poți convinge un om devenit în ochii proprii un animal de povară sau un instument bine mânuit să te trateze ca pe o ființă umană. Pentru că nu mai e el întreg, demult. Trădarea de sine pe măsură ce devine o obișnuință, încetează să mai ridice probleme, ea nu e altceva decât escapism pur, refuzul de a mai accede realitatea primordială, esențială, în care toate gesturile au consecințe, sentimentele au gravitație, ființa are un parcurs ireversibil și se investește radical în acte, în alegeri, în pasiuni.

Poate că destinul individual e „doar un vis" al conștiinței, dar unul care, dacă omul îl ia în serios, capătă viață, realitate, adevăr, prin persistența identificării. Problema omului actual rezidă în discontinuitatea acestei identificări: nu poți lua în serios un vis care nu se poate materializa niciodată, care e sortit să rămână în suspensie în întunericul închipuirii, această lume-fantomă. Cum remarca Denis de Rougemont în *Partea Diavolului*, puterea socială, vizibilitatea, banul, confortul material sunt mijloace și nu scopuri în sine, aceste resurse sunt de pus în slujba aspirațiilor ființei, or în lumea contemporană e pe dos, ființa e macerată, consumată, subjugată, pusă în slujba lor: „Diavolul este insignifiant în adevăratul sens al cuvântului, şi cea mai mare victorie a lui în epoca noastră este de a fi privat de sens aproape toate uzanţele, cutumele şi costumele noastre, artele, muncile şi răgazurile noastre … Eu spun că tot ceea ce nu are sens aparţine de drept demonului; că tot ceea ce poartă un sens comportă un anumit bine, inclusiv nonsensul, care nu este decât o aluzie la nişte sensuri neprevăzute sau ascunse. Cât despre absurdul pur, acesta este categorie a credinţei sau a răului absolut. Ceea ce pare absurd în ochii raţiunii este acceptat de credinţă ca fiind punerea unei realităţi eterne în timp, cum ar fi întruparea şi miracolul. Caricaturizat de Diavol, absudul este, dimpotrivă, fixarea unei realităţi temporare în infinit sau în insondabil: ideea succesului în sine, a puterii sau a bogăţiei în sine. Acolo este infernul."

Destinul individual nu poate fi decât unul al întâlnirilor semnificative, al iubirii. Miza unui artist e creația, această formă a iubirii, nu consolidarea unui statut care să îi procure capital de imagine și putere și vizibilitate, așa cum se întâmplă, atât de des, acum. În acest moment toți suntem „actori involuntari" chiar și când refuzăm orice rol circumstanțial, chiar și când ne asumăm doar roluri primordiale: femeie, bărbat, părinte… Pentru că privirea celor care nu mai pot distinge între autenticitate și mistificare ne circumscrie automat unui rol, ne proiectează în el. Un ins care a fuzionat cu rolul pe care îl întruchipează ne „bănuiește" din oficiu asemeni. Ceea ce englezii numesc *impersonation* a devenit modus vivendi pentru foarte mulți, nu mai putem nici măcar invoca o dedublare, căci nu mai există propriu-zis o distanță între simulant și simulare, un reziduu de adevăr lăuntric camuflat de expozeul aparent.

Poate că ar merita spus că aspectul malefic al „societății spectacolului" și al virtualizării aproape integrale a lumii constă în faptul că strivește existența, cu toate dimensiunile ei, în vizibil și vizibilitate. Tot ceea ce e adânc, inefabil, necuantificabil, ne-imortalizabil, tot

ce e curgere, intensitate, trăire, dimensiune a simțirii, expresivitate care pune în legătură forma cu conținutul de stare e eludat, aneantizat, considerat „inexistent”, ignorat. Nu e vorba aici de ignoranță per se, ca orbire, dezinteres față de cunoaștere, certitudine oarbă, de acea subspecie a prostiei și obnubilării arhicunoscută, ci de o ignorare deliberată a tot ce ar putea primejdui subzistența în și prin simulare.

Omul modern a încetat, probabil, să mai creadă în paradis și în mântuire și a inventat utopii sociale și individuale. Dar el avea o lume reală de îmbunătățit și „de schimbat”. Cel postmodern însă nu mai poate nici măcar visa, imagina „o alt fel de lume”, căci nicio viziune sau dorință nu își mai are rostul dacă nu există un mediu de referință cert în care să poată fi materializată. Apatia, prăbușirea sufletelor în mocirla confuziei generale și a confortului penitenciar, a consumului implacabil în care oamenii se devorează între ei, acest canibalism instanțiat sub flamura hedonismului, sunt consecința disoluției realității comune, care nu putea exista decât prin puterea unui principiu ordonator superior ei.

Imagine: Pixabay